

تحلیل سیاسی هفته (۶۰)
همه‌پرسی قانون اساسی در مصر و چشم‌انداز آینده

مقدمه

کمیته عالی انتخابات مصر با برگزاری نشست در قاهره از رأی مثبت اکثریت شرکت‌کنندگان در همه‌پرسی قانون اساسی جدید این کشور خبر داد. مقامات تحت ریاست ارتش مصر قبل از اعلام نتایج اعلام کرده بودند، چنین نتیجه‌ای به برکناری محمد مرسی، رئیس‌جمهور منتخب این کشور در سوم ژوئیه مشروعیت می‌بخشد. کمیته انتخابات مصر اعلام کرد ۹۸/۱ درصد به قانون اساسی جدید رأی موافق دادند. این درحالی است که در این همه‌پرسی ۳۸/۶ درصد واجدین شرایط در پای صندوق‌های رأی حاضر شدند. حامیان احزاب و جریان‌های مخالف دولت موقت از جمله اخوان المسلمین و ائتلاف حمایت از مشروعیت، همه‌پرسی قانون اساسی را که سه‌شنبه و چهارشنبه ۲۴ و ۲۵ دی برگزار شد تحریم کرده بودند. در دو روز برگزاری همه‌پرسی که با اعتراضات گسترده مخالفان همراه بود ۱۱ نفر کشته، ۲۸ نفر زخمی و حدود ۳۵۰ نفر بازداشت شدند. رسانه‌های دولتی از این همه‌پرسی با عنوان «جشن دموکراسی» نام بردند، عنوانی که در زمان حکومت حسنی مبارک به کرات استفاده می‌شد، اما از زمان سرنگونی او در ژانویه ۲۰۱۱ مورد استفاده قرار نمی‌گرفت. مقام‌های مصری می‌گویند میزان مشارکت مردم در همه‌پرسی قانون اساسی «چشمگیر» بوده است.

نگاهی به همه‌پرسی

۱. همه‌پرسی قانون اساسی جدید پنجمین رأی‌گیری از زمان سرنگونی حسنی مبارک بود و به گفته ناظران، شرایطی که این همه‌پرسی در آن برگزار شد، با ضوابط رأی‌گیری دموکراتیک، مانند آزادی همه گروه‌ها و عقاید برای تبلیغات و تأثیرگذاری بر تصمیم رأی‌دهندگان، انطباق نداشت. قانون اساسی قبلی مصر در دسامبر سال ۲۰۱۲ به همه‌پرسی گذاشته شد و با اکثریت ۶۴ درصد آرای شرکت‌کنندگان به تصویب رسید، اما تنها ۳۰ درصد از واجدان حق رأی در آن همه‌پرسی شرکت کرده بودند، که به این ترتیب، قانون اساسی سابق فقط از حمایت حدود ۱۸ درصد از واجدین حق رأی برخوردار بود. هواداران محمد مرسی و مخالفان دولت انتقالی مدعی‌اند که قانون اساسی جدید کاملاً منطبق بر دیدگاه‌ها و سیاست‌های دولت انتقالی و ارتش تنظیم شده است. گروه اخوان المسلمین، قانون اساسی جدید را «قانون اساسی خونین» توصیف کرد و اعلام کرد که مرسی همچنان رئیس‌جمهوری قانونی است و برگزاری همه‌پرسی بدون برنامه‌ریزی و نظارت دولت او، غیرقانونی است.

۲. نظامیان مصر امیدوارند که قانون اساسی جدید با کسب حمایت گسترده‌تر، ضمن تضعیف موقعیت اسلامگرایان طرفدار محمد مرسی، از اعتبار بیشتری برخوردار و باعث ثبات سیاسی مصر شود. رأی مثبت به قانون اساسی جدید، شرایط برگزاری انتخابات ریاست جمهوری در سال جاری میلادی را مهیا می‌کند. گفته می‌شود که ژنرال عبدالفتاح السیسی، فرمانده ارتش که نقش مهمی در برکناری محمد مرسی داشت خود را برای نامزد شدن در این انتخابات آماده می‌کند. رسانه‌های مصر به نقل از وی گفته‌اند که اگر مردم کشورش از او درخواست کنند و ارتش نیز از وی حمایت کند، نامزد انتخابات ریاست‌جمهوری خواهد شد.

قانون اساسی جدید

۱. کمیته انتخابات مصر تصویب قانون اساسی جدید را مرحله نخست نقشه راه این کشور و راهی به سوی برقراری دموکراسی در مصر توصیف کرد. قانون اساسی جدید مصر قرار است ستون اصلی و محور نظام حکومتی این کشور باشد. پیش‌نویس

قانون اساسی جدید توسط کمیته‌ای تدوین شد که نیروهای لیبرال و سکولار در آن اکثریت داشتند و یکی از اصول آن را جدایی دین از سیاست به عنوان یکی از پیش‌شرط‌های استقرار نظام دموکراتیک تشکیل می‌دهد. حقوق برابر برای زنان و اقلیت‌های دینی از دیگر بخش‌های این پیش‌نویس بود که با قانون اساسی قبلی تفاوت دارد. نوع تقسیم قدرت میان ارتش، رئیس‌جمهور، پارلمان و قوه قضائیه و نحوه برقراری تعادل میان همه این نهادها، بر مبنای قانون اساسی جدید تعریف شده است.

۲. در عین حال، این قانون اساسی به ارتش مصر اجازه می‌دهد تا طی هشت سال آینده، نامزد تصدی سمت وزارت دفاع را انتخاب و به رئیس‌جمهوری معرفی کند و همچنین در مورد برخی جرائم، پرونده‌های غیرنظامیان را به دادگاه‌های نظامی ارجاع دهد. در گذشته، معمولاً سمت وزارت دفاع به فرمانده کل ارتش محول می‌شد، اما تصمیم‌گیری در این زمینه برعهده رئیس‌جمهوری بود. کمیته تدوین قانون اساسی متشکل از ۵۰ عضو بود که فقط دو نماینده از احزاب اسلامگرا در آن حضور داشتند.

پیامدهای همه‌پرسی

۱. نظامیان مصر امیدوارند که قانون اساسی جدید با کسب حمایت گسترده‌تر، ضمن تضعیف موقعیت اسلامگرایان طرفدار محمد مرسی، از اعتبار بیشتری برخوردار و باعث ثبات سیاسی در کشور شود. لازم به ذکر است که رأی مثبت به قانون اساسی جدید، شرایط برگزاری انتخابات ریاست‌جمهوری در سال جاری میلادی را مهیا می‌کند.

۲. گروه‌های مدافع حقوق بشر از این‌که فضای حاکم بر مصر به سوی افزایش فشار و تحمیل گام برمی‌دارد، اعلام نگرانی کرده‌اند. از زمان برکناری محمد مرسی، رئیس‌جمهور پیشین مصر بیش از ۲۲۰۰ نفر کشته و هزاران نفر دستگیر شده‌اند. برخی کشورها نیز بعد از اعلام نتایج این همه‌پرسی نسبت به درستی روند برگزاری آن ابراز تردید کردند. از جمله جان کری، وزیر امور خارجه آمریکا در یک بیانیه با لحنی انتقادآمیزتر نسبت به گذشته، از نبود فرآیند طولانی در روند نگارش پیش‌نویس یا به بحث گذاشتن قانون اساسی جدید پیش از رأی‌گیری و نیز دستگیری افرادی که علیه این پیش‌نویس فعالیت و تبلیغ می‌کردند ابراز نگرانی کرد.

۳. ائتلاف ملی طرفدار محمد مرسی رئیس‌جمهور برکنار شده مصر در بیانیه‌ای نتایج همه‌پرسی قانون اساسی جدید این کشور را رد کرد. ائتلاف ملی طرفدار مرسی متشکل از گروه اخوان المسلمین و دیگر گروه‌های سیاسی ضمن رد نتایج همه‌پرسی قانون اساسی جدید، بر ادامه اعتراض‌ها و تظاهرات مسالمت‌آمیز در سراسر کشور در حمایت از مشروعیت محمد مرسی و مخالفت با قانون اساسی جدید تأکید کرد. این ائتلاف از هواداران اخوان المسلمین، احزاب و طیف‌های سیاسی و جوانان انقلابی مصر خواست در تظاهرات مسالمت‌آمیز شرکت کنند. در کنار ائتلاف ملی طرفدار محمد مرسی، برخی دیگر از احزاب از جمله حزب «مصر قوی» نیز همه‌پرسی قانون اساسی جدید را که در میان تدابیر امنیتی شدید برگزار شد، تحریم کرده بودند. براساس گزارش مراکز رأی‌گیری، بیشتر افرادی که در همه‌پرسی شرکت کردند افراد میانسال بودند زیرا پس از اینکه جنبش ۶ آوریل همه‌پرسی را تحریم کرد، اکثریت جوانان مصری در آن شرکت نکردند.

چشم‌انداز اوضاع

۱. به نظر می‌رسد سال ۲۰۱۳ برای مصر یکی از فراموش‌نشده‌ترین سال‌های تاریخ این کشور است. صعود و سقوط ناگهانی دولت اخوان المسلمین و کودتای ارتش این کشور در کنار خیل عظیمی از مخالفان و موافقان برکناری محمد مرسی رئیس‌جمهور اخوانی مصر، که به درگیری‌های سخت مردم و پلیس انجامید، یکی از پرحادثه‌ترین سال‌ها را برای مصری‌ها رقم زد. در عین حال پس از تدوین پیش‌نویس قانون اساسی جدید و به‌دنبال آن برگزاری همه‌پرسی، ارتش مصر این همه‌پرسی را اولین گام از انتقال دموکراتیک قدرت تلقی کرده و ادامه این روند را، برگزاری انتخابات ریاست‌جمهوری و پارلمانی که هنوز

چگونگی آن مشخص نشده است، اعلام کرده است. انتخابات پارلمانی و ریاست جمهوری این کشور قرار است در سال ۲۰۱۴ برگزار شود که مسلماً حوادث و رویدادهای سیاسی جدیدی را در عرصه سیاست مصر خلق خواهد کرد. بر این مبنا نبیل فهمی وزیر خارجه مصر انتخابات آتی پارلمانی مصر را در فوریه یا مارس ۲۰۱۴ (اسفند ۱۳۹۲) و انتخابات ریاست جمهوری نیز در تابستان ۲۰۱۴ اعلام کرده است. با برگزاری انتخابات ریاست جمهوری مصر در سال ۲۰۱۴ دوران ریاست جمهوری موقت عدلی منصور نیز به پایان می‌رسد.

۲. با توجه به فضای ابهام‌آلود سیاسی مصر این انتخابات می‌تواند نتایج پیش‌بینی نشده‌ای را در پی داشته باشد که ممکن است یکی از عجیب‌ترین آنها بازگشت حسنی مبارک به عرصه سیاست این کشور باشد. جالب است که کمپین حامیان «حسنی مبارک»، شعارهایی با عنوان «مبارک رئیس‌جمهور مصر ۲۰۱۴»، «او مرد میهن‌پرستی است که مصر را با حکمت رهبری کرد» و یا «برای بازگشت مصر به جایگاه اصلی» و... در فضای مجازی اینترنت منتشر کردند. اگرچه واقع‌بینانه‌تر آن است که این امر تنها یک جنجال رسانه‌ای تلقی شود و در مقابل، امکان ریاست جمهوری چهره‌هایی مانند «حمدین صباحی» نامزد پیشین انتخابات و «عبدالفتاح السیسی» وزیر دفاع این کشور پس از سقوط مرسی، بسیار به واقعیت نزدیک‌تر است. در همین راستا «محمود بدر» مؤسس جریان ترمرد مصر اعلام کرده که آماده است در صورت نامزدی السیسی وزیر دفاع مصر از وی در انتخابات ریاست جمهوری حمایت کند و در صورتی که او در انتخابات حضور پیدا نکند از «حمدین صباحی» حمایت خواهد کرد. جریان ترمرد یکی از جریان‌هایی بود که در اعتراض به سیاست‌های محمد مرسی اعلام موجودیت کرد و با جمع‌آوری حدود ۲۷ میلیون امضا خواستار برکناری مرسی شد.

شکاف‌های اجتماعی و سیاسی

۱. به نظر می‌رسد که پس از اوج‌گیری اعتراضات علیه مرسی رئیس‌جمهور اسلامگرای مصر و در مرحله بعد کودتای ارتش و اقدامات اعتراضی اخوان المسلمین، اکنون جامعه مصر به جامعه‌ای دو پاره تقسیم شده است. در یکسو؛ لیبرال‌ها، سکولارها، جنبش‌های جوانان، طرفداران حقوق زنان و نیز اقلیت‌های قومی و مذهبی قرار دارند که به‌طور کلی با سیاست‌ها و اقدامات دولت اسلامگرای محمد مرسی مخالف بودند و بدین لحاظ نقش بزرگی در جنبش ترمرد که به سرنگونی مرسی توسط ارتش انجامید داشتند. در سوی دیگر شاهد اسلامگرایان اعم از مسلمانان سنی و نیز سلفی‌ها هستیم که در قالب هواداران و اعضای جنبش اخوان المسلمین و برخی دیگر از گروه‌ها و احزاب سلفی و غیرسلفی نمود پیدا کرده‌اند. آنها خواهان بازگشت مرسی به ریاست جمهوری و در واقع بازگشت مصر به دوره اسلامگرایی هستند. در این راستا از هنگام سرنگونی مرسی تاکنون و حداقل تا آینده نزدیک هواداران و اعضای اخوان المسلمین به اقدامات اعتراضی خود ادامه خواهند داد. بدین ترتیب باید اوضاع مصر را تا آینده نزدیک همچنان ناآرام و پرتنش پیش‌بینی کرد. البته برخی از احزاب سلفی مانند حزب سلفی النور بر خلاف موضع اخوان المسلمین خواستار پاسخ مثبت مردم مصر به همه‌پرسی قانون اساسی شدند. این حزب از حمایت کشورهایمانند قطر و عربستان برخوردار است.

۲. دولت موقت تحت حمایت ارتش در مصر، چندی قبل جنبش اخوان المسلمین را یک گروه تروریستی اعلام و تأکید کرد که هرگونه تظاهرات اعتراضی که توسط این گروه سازماندهی شود، غیرقانونی است. گروه اخوان المسلمین که از زمان برکناری محمد مرسی، رئیس‌جمهور مصر به شدت تحت فشار بوده، پیش از این غیرقانونی اعلام شده بود. در جریان سرکوب این گروه توسط پلیس و نیروهای امنیتی مصر، هزاران نفر از هواداران و اعضای آن بازداشت شدند. محمد مرسی در حال حاضر با سه دادگاه جداگانه برای بررسی اتهامات مربوط به دوران زمامداری‌اش روبرو است. معاون نخست وزیر مصر گفته است که بر اساس تصمیم جدید، کسانی که عضو اخوان المسلمین باشند، به آن کمک مالی کنند یا به ترویج این گروه کمک نمایند، با مجازات روبرو خواهند شد. هواداران اخوان المسلمین از زمان برکناری محمد مرسی، نامزد این گروه در اولین انتخابات دمکراتیک مصر بعد از سقوط حسنی مبارک، بارها اعتراض‌های خیابانی ترتیب داده‌اند. دولت موقت مصر، اخوان المسلمین را

مسئول رشته حملات مسلحانه اخیر در مصر می‌داند، اما این گروه اتهامات دولت را به شدت رد کرده است. به نظر می‌رسد با ادامه روند فعلی باید منتظر رادیکالیزه شدن هر چه بیشتر تقابل بین دولت مصر و اخوان المسلمین بود.

۳. در کنار اقدامات و تظاهرات اعتراض‌آمیز در سطح شهرهای مصر، مسئله حضور و افزایش فعالیت‌های گروه‌های مختلف مسلح در صحرای سینا به تدریج تهدید امنیتی بزرگی را علیه دولت مصر شکل می‌دهد. آنها طیف‌های مختلفی را از گروه‌های مسلح تکفیری گرفته تا بدوی‌ها و برخی گروه‌های پراکنده تشکیل می‌دهند. اقدامات این گروه‌های مسلح مانند حمله و کشتن نظامیان، تصرف نقاط بازرسی و عملیات تعقیب و گریز، در مجموع محیط ناامنی را در شبه‌جزیره سینا به وجود آورده و با توجه به اینکه بندر شرم‌الشیخ به عنوان یکی از نقاط مهم گردشگری مصر در این شبه‌جزیره واقع شده تهدیدی علیه صنعت گردشگری این کشور به حساب می‌آید. در عین حال رژیم صهیونیستی نیز به بهانه ناامنی در این منطقه و وجود تهدیدات امنیتی علیه فلسطین اشغالی می‌تواند به حضور و اقدامات امنیتی و نظامی خود در این منطقه شدت بخشد.

جمع‌بندی

مصر به عنوان پرجمعیت‌ترین و یکی از بزرگترین کشورهای عربی همواره نقشی تأثیرگذار بر جهان عرب داشته است. طبیعتاً هرگونه تحول سیاسی، اجتماعی و یا فرهنگی در مصر می‌تواند در دیگر کشورهای عربی نیز به عنوان یک الگو مورد استفاده قرار گیرد. بدین لحاظ تحولات سیاسی اخیر مصر نه فقط برای این کشور که برای جهان عرب و سرنوشت آینده آن بسیار حائز اهمیت است. اکنون مصر بر سر دو راهی سرنوشت‌سازی بین ادامه مسیر رژیم حسنی مبارک در قالب روی کار آمدن یک دولت سکولار که به احتمال زیاد در آینده با ریاست جمهوری ژنرال عبدالفتاح السیسی همراه خواهد شد و یا ادامه اعتراضات کنونی و نوعی بازگشت مجدد اسلامگرایان اخوانی مواجه است. شواهد حاکی از آن است که با تصویب قانون اساسی جدید راه برای ادامه مسیر دلخواه دولت موقت و نظامیان مصر به منظور در اختیار گرفتن قدرت هموار شده است. بدین لحاظ اسلامگرایان با مسیر بسیار دشوار و خطرناکی مواجه هستند. به‌ویژه اینکه اخوان المسلمین اکنون به عنوان گروهی غیرقانونی و تروریستی شناخته شده است و راه برای برخورد خشن با آن هموار شده است.

بدین ترتیب سناریویی که می‌توان برای مصر پیش‌بینی کرد این است که با وجود اقدامات سرکوب‌آمیز دولت مصر، اخوان المسلمین و هواداران آن کماکان به اعتراضات و اقدامات ضددولتی خود ادامه خواهند داد. باید توجه داشت که جنبش اخوان المسلمین بیش از ۸۰ سال قدمت دارد و به منزله یک جنبش سیاسی، اجتماعی و دینی دارای ریشه عمیقی در جامعه مصر است و از این رو دولت نمی‌تواند صرفاً با غیرقانونی اعلام کردن آن، وجود و حضور تأثیرگذارش را نادیده انگارد. بدین لحاظ دولت آینده مصر ناچار است یا حضور اخوان را به رسمیت بشناسد و سهمی از قدرت را به آن بدهد یا رویکرد سرکوب‌گرایانه خود علیه آن را همچنان ادامه دهد که مسلماً این رویکرد صرفاً به رادیکالیزه شدن هر چه بیشتر جامعه مصر و دوپارگی بیشتر آن خواهد انجامید.

در عین حال باید به‌خاطر داشت که با روی کار آمدن ژنرال عبدالفتاح السیسی به عنوان یک رئیس‌جمهور نظامی در مصر بار دیگر شاهد حضور کامل این کشور در حلقه متحدان غرب در منطقه خواهیم بود که نتیجه آن نزدیکی مجدد مصر به رژیم صهیونیستی و دور شدن مجدد قاهره از ایران در موضعی هماهنگ با کشورهای مرتجع عربی مانند عربستان سعودی است.